

Трансмісія традиційних смислів у сфері одягу змушує погодитись із табу на спортивний одяг у театрах чи на концертах, де передбачається актуалізація духовних запитів особистості. Звичай роззуватися та знімати шапку в приміщенні так само є непорушним від давніх часів, хоча й наповнюється іншим смислом у сьогоденні.

Отже, як носії сучасної свідомості ми більшою мірою визначаємо наявність видимого складника міфологічного образу, форми, наповненої певним змістом, оскільки сформований новий смисл вступає у відношення з базовими цінностями етносу, ставить істину в залежність від моралі традиційної культури. Видимий складник змушує потрактовувати сміття на весіллі як образ негативного, зайвого. Проте приказка "на смітнику женився" вказує на протилежне емоційне забарвлення сміття як знака. У деяких регіонах України молодим під ноги кидають порох, сміття. Тому інтегральна трансмісія не задовольняє цілком смисловий запит знака: очевидно, первинне його значення було, згідно із М. Сумцовим, позначати плодючість землі і заохочувати молоду пару до дітонородження.

Дж. Корей простежував напрямки трансмісії смислів як шляхи міжпоколінної комунікації. Він вважав, що є два такі комунікативні шляхи. Перший – суто трансмісійний, в якому комунікативний процес зіставляється з категоріями часу і простору – як процес, і з категорією інформації – як носій змісту. Другий він визначає як ритуальний. Провідну роль у ньому відіграє не інформування про щось, а "явище співучасті", яке підтримувало існування спільноти часі [13]. Таке розуміння також збігається з прийнятим нами трактуванням лінійно-інтегрального характеру фольклорної трансмісії. Крім того, комунікативний характер фольклорної трансмісії зумовлює її орієнтування на людину (сучасника чи нащадка), а тому виконує одну з чотирьох функцій: відображення, позначення, діалогу, конфлікту. За цим критерієм суб'єктної орієнтованості трансмісійні механізми

розподіляються на типи: відображальні, позначальні, діалогічні та конфліктні.

Особливістю фольклорної трансмісії всіх типів є здатність до створення переосмислених на основі сучасного світогляду смислів, які постають як похідні і вторинні поряд з архаїчним первісним смислом. З'ясування механізму їхнього виникнення, їхньої типології, їхнього співвідношення з традиційними формами первісного смислу і сучасними нетрадиційними формами стає на сьогодні актуальним напрямком фольклористики. З погляду цілісності фольклору, порушення норм та приписів є певним "збоєм" програми і виправдані лише тоді, коли забезпечують адаптацію фольклорного тексту до змін зовнішнього культурного контексту. Тому механізми трансмісії забезпечують текст від досягнення тієї межі змін, за якою починається його руйнування. Санкціонування змін колективом здійснюється щодо стабільного ядра фольклорного явища, яке часто іменується традицією. Трансмісія при цьому постає функціональною системою, що забезпечує створення коридору розвитку, яким традиція просувається в часовому просторі. Творча активність може продукувати варіанти фольклорних текстів, лише узгодивши їх із вимогами традиції.

1. Аршинов В. Синергетика как феномен постнеклассической культуры. – М., 1999; 2. Бергсон А. Творческая эволюция. – М., 1988; 3. Гацак В. Эпический певец и его текст // Текстологические изучения эпоса. – М., 1971; 4. Голосовкер Я. Логика мифа. – М., 1987; 5. Жирмунский В. Фольклор Запада и Востока: Сравнительно-исторические очерки. – М., 2004; 6. Заглада Н. Побут селянської дитини // Матеріали до етнології. – 1929. – Т. 1; 7. Путилов Б. Фольклор и народная культура. – СПб., 1994; 8. Соссюр Ф. Заметки по общей лингвистике. – М., 1990; 9. Степанов Г. К проблеме языкового вариирования. – М., 1979; 10. Сумцов Н. Символика славянских обрядов. – М., 1996; 11. Щепанская Т. Молодежные сообщества // Современный городской фольклор. – М., 2003; 12. Юнг К. Очерки по аналитической психологии. – Минск, 2003; 13. Berry J., Poortinga Y., Segall M., Dasen P. Cross-Cultural Psychology: Research and Applications, Cambridge, 1992.

Надійшла до редколегії 24.09.10

Н. Рудакова, канд. філол. наук

КОЗАЦТВО – ОБ'ЄКТ ІСТОРИЧНИХ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто основні підходи до інтерпретації феномена козацтва, його історичний та культурологічний сенс; основні теорії походження козаччини.

Main approaches to the interpretation of the phenomenon of Cossacks, its historical and cultural sense, the main theory of the origin of the Cossacks are considered.

Українська козаччина справді є унікальним феноменом, який, незважаючи на численні дослідження, донині залишається цілісно не вивченим. Це й не дивно, адже, не маючи власної державності, наш народ спромігся сформувати регулярні збройні сили, що є обов'язковою інституцією державності нації. Саме в козацькому середовищі зародилася, сформувалася й зміцніла свідомість відокремленості від інших суспільних станів, виробився своєрідний імунітет, що полягав у неприйнятті звичайної влади, а в підпорядкуванні лише своїй старшині, позбавленні від різних повинностей, праві вільно розпоряджатися власними статками. Запорізька Січ, подібно до лицарського ордену, була осередком православія, національно-визвольних рухів в Україні. А самі запорожці, як свідчить народна історична проза, – втіленням лицарських рис. Козаччина, що спричинилася до потужної активізації державницьких змагань українського народу, мала неабиякий вплив на оживлення народнопоетичної творчості, зокрема, – на появу численних історико-героїчних творів, чимало з яких потребують нового аналітичного прочитання.

Огляд історіографії дає підстави для висновку про те, що козаччини відводиться чимало місця в роботах

істориків, етнографів, краєзнавців, хоча спостерігаються деякі прогалини в освітленні історичних подій, що знайшли своє відображення в усній прозі. Для увиразнення своїх спостережень дослідники часто послуговуються відомостями, котрі містяться в народній історичній прозі. При цьому фольклористи не надавали їй належної уваги, обмежуючись вивченням окремих її аспектів. У зв'язку з цим назвемо опубліковану ще 1899 р. розвідку В. Каллаша "Палій і Мазепа в народній поезії", автор якої доволі повно аналізує прозовий матеріал, намагаючись з'ясувати як специфіку структурної організації творів, так і генезу окремих мотивів, пов'язаних із названими історичними особами [7, с. 80–124].

За доби тоталітаризму, коли здійснювався послідовний диктат у сфері наукових досліджень, пов'язаних, зокрема, з козаччиною, вчені не мали можливості адекватно поцінувати не лише історичні події, але й фольклорні тексти. Свідченням цього є публікації П. Павлія [15, с. V–XLVII], І. Березовського, М. Родіної і В. Хоменка [2, с. 7–58], В. Кулаковського [10, с. 88–92], О. Дея [6, с. 36–44], В. Тищенко [12; 13; 14] тощо. Тогочасна вітчизняна фольклористична думка зазнала на собі впливу широко пропа-

гованої в радянському суспільстві ідеї вірності "братньому союзові і нерозривній дружбі з великим російським народом" [15, с. VI], що фактично не уможлиблює повноцінний, не заангажований аналіз народної творчості про національно-визвольну боротьбу українців.

Як відомо, впливом козаччини спричинені довготривалі гайдамацький та опришківський рухи. Цю тему досліджували сучасні вчені Ф. Кейда ("Український фольклор про гайдамачину" [8]) і П. Будівський ("Олекса Довбуш в історії, фольклорі та літературі: Проблема історичної та художньої правди" [3]). Зокрема, Ф. Кейда, аналізуючи народну прозу в записках П. Куліша, доводить, що у свідомості творців фольклору козаччина і гайдамаччина були явищами близькими, майже тотожними. Одним із свідчень цього стала актуалізація козацького фольклору в інших історичних умовах. Йдеться про використання його сюжетів, мотивів, структури, образної системи для відтворення подвигів нових героїв – гайдамаків.

Історична тема широко представлена в численних розвідках В. Сокола та в його монографії "Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти" [16]. Осібні підрозділи книжки вчений присвячує переказам про козацько-гетьманську добу, гайдамачину, Кармалюка, Кобилицю та Довбуша. Наукові спостереження фольклориста ґрунтуються на величезному фактографічному матеріалі й значній науковій літературі. Вчений репрезентує масив історико-героїчних переказів про козаччину як цілісну систему, зосереджуючись головним на проблемі функціональної природи жанру та характері історизму, оприявлено-му в народних творах. Автор залучив до аналізу значний обсяг нового фольклорного матеріалу, однак ґрунтовно розглянув лише деякі перекази, атрибутивні до розгляду героїчних.

Козацтво викликає інтерес як історичний та політичний факт, так і як фольклорне явище, котре відобразилось у фольклористичній науці як наукової дефініції. Проте його доцільно виокремити й ідентифікувати по-новому, оскільки саме образ козака, "вмонтований" у силове поле етносоціальної стратифікації, має низку характеристик як частина етнічного простору.

Героїчний епос, пронизаний мотивами національно-визвольної боротьби XVI–XVII ст., поза сумнівом, міг бути лише козацьким епосом пасіонаріїв. При цьому слід мати на увазі й ту обставину, що пасіонарність ламає стереотипи людської поведінки, свідчить про вищий рівень походження цієї ознаки, ніж реалізація локальної генетичної програми. Усний епос у своєму розвитку – не лише засіб відображення національного життя, але й частина історії народу, важливий факт його самопізнання, культури. В основі епічного тексту лежать історичні події. Героїчний епос – це народнопоетичне світоглядне відображення цих подій. Відтак не слід заакцентувати його історичну достовірність, що у багатьох випадках виявляється надуманою, а розглядати як сукупність художніх творів, сформовану під помітним впливом поетичної традиції. "Про історико-героїчний фольклор треба говорити як про знакову систему з глибокою семантикою, котру необхідно "розшифрувати" і дати належну інтерпретацію, – завважує В. Сокол. – Ці факти важливіші з іншого боку: вони допомагають усвідомити істотні закономірності, але вже іншої системи, що не існує в реальності, яку ми прагнемо пізнати. Власне, йдеться про історичний процес з погляду народу, що є основою фольклористичного дослідження" [16, с. 6].

Відступи героїчного епосу Хмельниччини від традицій історичного розцінювалися вченими як занепад народної прози (М. Максимович, Д. Яворницький). Коли

звернутися до концепції Л. Гумільова, то цей процес можна пояснити, враховуючи стереотип поведінки народу, що настільки ж динамічна, як і етнос. Обряди, звичаї, норми взаємовідносин змінюються в історичному часі то повільно, то поступово, то надзвичайно швидко. Доба Б. Хмельницького – період стрімкої зміни стереотипу поведінки народу, зумовленої появою нових і незвичних, активних форм життя, що руйнували традиційний, віддавна чинний устрій. Для утвердження нового потрібно, щоб усередині етносу виникла альтруїстична етика, яка інтереси колективу вивисує над особистісними. Вона не повинна вступати в гострі колізії з еґоїстичною етикою, під впливом якої особисте плює сімейне стає над суспільним. Оскільки історично склалися так, що інтереси гноблених чужоземцями українських селян і носіїв альтруїстичної етики – козацького війська – збіглися, то напружених конфліктів не виникло, і нова етика перемогла. Переважання новітніх мотивів героїчного епосу над традиційними можна пояснити тим, що нове покоління прагнуло не бути схожим на попередні (у такий спосіб актуалізувалася й вічна проблема "батьки-діти"). Із погляду фольклорної естетики чимало усталених формул втратило історичне значення, набувши різко протилежного звучання. Так, циклічний відлік часу поступився місцем лінійному, генотезму (двоєвір'я) – релігійній нетерпимості між католиками і православними, культ роду, старших – авторитетові влади, козацької спільноти.

Коли Хмельниччину можна кваліфікувати як фазу піднесення українського етносу, то по смерті гетьмана почалася акматична фаза, що вилилася у боротьбу за булаву. Боротьба за гетьманську булаву, в якій брали участь політичні спекулянти, що використовували неспокій і безпорадність народних мас для навернення їх на свій бік, підірвала сили етносу, спричинилася до втрати суверенності нації. Цьому сприяло також протистояння зовнішнім ворогам і залучення зовнішніх сил для кон'юнктурних цілей ватажків.

Заколоти, часта зміна гетьманів під час Руїни спорадично відбилися в народній історичній прозі. Універсал про відновлення козацтва, виданий польським королем Яном Собеським 1684 р., започаткував нове заселення правобережного безлюддя пасіонарними-втікачами не лише з "польських", але й із "московських" земель. Козацькі полки Самуся, Іскри, Палія, що діяли на Правобережжі, мали на меті звільнити українські терени від чужоземного панування. Діяльність Самуся в Богуславі, Іскри в Корсуні знайшла відображення й у козацькому епосі. Тим часом різний склад пасіонарності призвів в Україні до знищення автономії Гетьманщини, її прав, вольностей і привілеїв, властиво, – до надлому.

Актуальність дослідження теорії походження необхідна для універсального розуміння образу козака, його феномена, його окремішності. Донині в науці існує декілька гіпотез щодо походження козаччини. Етнічна розглядає козако-руський народ як особну етнічну групу. Етимологічна виводить назву "козаки" від слів "коса", "коза", "козари" тощо, пов'язуючи виникнення козаччини зі староруськими часами. У козаччині вбачають українську народну стихію, подібну до староруської (озброєна громада староруських часів із татарським іменем). Виникнення козацької організації у вигляді громад із радами переноситься на початок XVI ст. (М. Максимович, В. Антонович). Козацька князя, протикнязівська, бродницька та інші теорії ототожнюють козацький громадський устрій із князівсько-дружинним. Проте генетичного зв'язку тут немає, оскільки козаччина у XV–XVI ст. не була громадою чи організованою суспільною верствою. Теорії іонаціонального походження козаччини генети-

чно пов'язують її з татарами – через аналогію козацького й турецько-татарського устроїв (М. Грушевський, П. Куліш), вказують на постання козаків від чорних клобуків, що жили на цій території в XI–XII ст. (М. Карамзін, В. Гудаков) чи кавказьких черкесів, які, оселившись на берегах Дніпра, прийняли українську мову, віру та захищали край від татар і турків.

Найімовірнішою вважаємо теорію походження козаччини, висунуту М. Грушевським. Учений вважав, що слово "черкаси" слід сприймати як назву певної колонії (осади черкаської). Імовірно, якась групка кавказьких черкесів колись оселилася тут, залишивши своє ім'я (в XVI ст., очевидно, ще не знали коли це сталося). Історія про початок Черкас і Канева, записана 1552 р. від князівських міщан, має легендарний характер: князь Ольгерд, здобувши Кафу, Перекоп і Черкесів п'ятигорських (кавказьких), вивів їх звідти з їхньою княгинею та "посадив" у Каневі й Черкасах. Цей факт виявився малозначущим, а тому з часом призабувся, залишивши етнонім "черкаси" і замок, який ще в перші роки литовської окупації був міцною фортецею. Етнонім "черкаси", відомий у Московщині по Черкасах п'ятигорських, з часом почав асоціюватися там із українською козаччиною й українцями загалом. Часто назва "черкаси" вживалася в офіційних московських документах XVI–XVII ст., стосуючись значної частини українського населення Середнього Подніпров'я, запорозького козацтва й України. Документальні дані свідчать, що найменування "черкаси" аналогічно використовувалося і польською шляхтою. Проблема походження цього етноніма привертала увагу багатьох дослідників (М. Максимович, М. Маркевич, П. Куліш, В. Антонович, М. Грушевський, М. Карамзін, В. Горленко, А. Карсанов, О. Стрижак тощо), однак до нашого часу вона залишається відкритою.

Інститут козацтва був породжений сильним, вольовим елементом ментальності українців. Чимало дослідників українського етносу заакцентовують недостатню розвинутість соціальної волі. Превалювання мрійливості, емоційності, споглядальності над волею в характері українця часто спричиняється до того, що поставлені цілі загалом не досягаються або зреалізуються не в такий спосіб, як було задумано. У зв'язку з цим можна пригадати, скажімо, окремі епізоди найяскравішого періоду історії козацтва – Хмельниччини.

Об'єднавши переважно хліборобську, ремісничу та міщанську людність, пов'язану з національним культурним життям, козацтво задекларувало свою духовну єдність з усім українським суспільством. Виступивши в оборону православної віри, козаччина перетворилася на потужну й самостійну політичну, державницьку силу східної України. Слід зауважити, що найавторитетніші українські дослідники дошукувалися витоків козацтва в найдавнішій історії (М. Костомаров, М. Грушевський). М. Грушевський кваліфікує козаччину як побутове явище, "знане нам з часів староруських". На його думку, справжня козацька громада з характерним устроєм, організацією сформувалася наприкінці XVI ст., ставши наслідком гострого протистояння між осілим способом життя українців і "хижою, розбійничою, кочовою людністю степів" [5, с. 74]. У зв'язку з цим можемо говорити також про зіткнення двох типів ментальності українців – землеробського й козацького, що виявилася (зосібна у фольклорі) через бінарні опозиції "оселя – дорога", "чоловік – жінка", "мир – війна", "усталеність – мобільність" та ін.

Основною передумовою виникнення прозової традиції козаччини були історичні чинники. Грандіозний національний рух, що виник і вже в XVI ст. охопив переважну частину населення Середнього Подніпров'я, був темою, котра бурхливо входила у фольклор. За

умов життя на "окраїнних" територіях, у ситуації безперервної загрози ззовні склався дружинний, а згодом – лицарсько-козацький тип людини, яка сповідувала ідеали честі, волі, віри, героїки. Характерно, що в народній прозі знайшли відображення майже всі найпоказовіші причини виникнення козацтва: економічні (брак орної землі, колонізація народом вільних ґрунтів Придніпров'я й Дикого поля); національні (полонізація українського населення, наступ католицької церкви на православ'я); політичні (прагнення польської прикордонної адміністрації поставити козацтво на службу з охорони південних рубежів від татарських нападів); стратегічні (перманентна небезпека з боку Кримського ханства); соціальні (посилення експлуатації українців литовськими та польськими магнатами, шляхтою, оформлення кріпосної залежності селянина від феодала).

Різні умови історичного буття східного та західного теренів вплинули на формування центрів епічної творчості, що збігаються з етнографічним районуванням України. Географічним і політичним центром козацького руху з часів його виникнення й до гайдамаччини, що поширилася практично на всю етнографічну територію України, поза сумнівом, були Черкащина та Середнє Подніпров'я.

Прозова традиція козаччини впродовж століть складалася як певна цілісна система художнього моделювання дійсності, генетично пов'язана з окремою етнографічною територією. Відтак вивчення прози про козаків неможливе в розриві й ізоляції її складових частин. Тому досліджувані матеріали стали не лише твори, сюжети яких зафіксують сліди історичних подій, що відбувалися в краї, імена відомих діячів тощо, але й ті, які не мають історичних вказівок чи певних локальних подробиць, проте відтворюють обставини життя, типові для окресленого часового періоду.

Сутність історизму народної прози свого часу визначили ще П. Куліш, М. Драгоманов і П. Чубинський включивши до впорядковуваних збірок легенди та перекази, в яких відбилися зміни суспільного устрою. Як зазначали, скажімо, В. Антонович і М. Драгоманов, "іменовані особи і події можуть бути зрозумілі тільки у зв'язку з усією обстановкою, що їх оточувала; вона – тільки зовнішні показники тих процесів, які відбуваються в загальному житті" [1, с. 3]. До антологій учені ввели, зокрема, зразки, що зберегли певний наліт архаїчності (події княжої доби). Дослідники, окрім того, слушно заакцентували наявність у народній прозі сталих мотивів, що внаслідок пізніших нашарувань могли пов'язуватися з тим чи іншим історичним періодом.

Посутній внесок у вивчення історизму народної прози належить О. Веселовському, який заклав фундамент історичної поетики, зорієнтованої на процес розвитку й змін поетичних форм, послідовність переходу форм і смислів [4]. Учений звернув увагу на те, що слід розмежовувати поняття "історія" й "еволюція", "мотив" і "сюжет". Обстоюючи думку про еволюційний, цілеспрямований розвиток історії, він зазначав, що мотив виникає вільно – як художнє відображення життя, потім ускладнюється іншими мотивами, а сукупність спільних мотивів утворює сюжет. Орієнтуючись на теоретичні узагальнення О. Веселовського, приходимо до висновку, що козацька проза – національне джерело української історичної прози загалом. Її історизм полягає у вираженні ставлення до зображуваних подій, діячів і обставин, історичного світогляду. Історія у фольклорі – це не лише відтворення аспектів політичного життя. Адже народний побут і свідомість етносу такою ж мірою історичні, як і соціальне буття.

Переможні козацькі походи в татарські і турецькі землі знайшли яскраве відображення в українських легендах, переказах, думах, козацьких піснях. Ці твори становлять виразно окреслений пласт українського фольклору, магістральною темою якого є героїка козацької боротьби із зовнішнім ворогом. Переважають тут конкретно-історичні картини зображення дійсності, а окремі елементи мають давні міфологічні витоки. Сюжетів відносно небагато, проте кількість текстів збільшувалася за рахунок варіювання мотивів (підступність і напади ординців, полони, боротьба з ними у відкритому бою й винищення завойовників, перемога над супротивником у поєдинку тощо). Як засвідчив аналіз, для створення усного наративу про ті події народ обирав не окремий жанр, а використовував усі форми розповідної й пісенної традиції.

З'являється можливість чітко розмежувати твори, що виникли в епоху фольклорного мислення, та в період його злиття з літературним і пізніше. Твори, зафіксовані збирачами на ранньому етапі історичного життя, передають суб'єктивну оцінку події – як побаченої чи почутої, як певну документальну подробицю, спостережену учасником або свідком. На думку Ф. Колесси [9, с. 34–68], характерними ознаками новотворів є: реалістичність світовідбиття, велика кількість подробиць, деталей, брак типізації, локальний характер, наявність докладних указівок на місцевість, називання імен героїв, одноманітність будови, нетипові засліви та закінчення. Щоб вийти за межі території виникнення, твір повинен містити в собі характерні моменти, пов'язані зі знаменними історичними подіями, героями, відмежуватися від місцевих подробиць, властиво, – позбутися індивідуальних рис.

Часи козаччини справедливо розглядати як українську специфічну реалізацію середньовічної ідеї лицарства взагалі, що цілком відображається в народній прозі. Історико-типологічним феноменом постає також особ-

лива за стилем і жанровою специфікою, мовою та семантикою так звана лицарська героїчна поезія. "Зрештою, – зауважує В. Шевчук, – творення пам'яток героїчної поезії у формах фольклорних та літературних – одне явище, яке взаємно поєднувалося й перепліталось, одне впливаючи на інше: справа майбутніх дослідників з'єднати їх у великій книзі поетичного дієпису нашого народу" [11, с. 7].

Основні проблеми лицарського буття, відображені в текстах героїчного українського епосу, групуються навколо різних напрямів суспільного життя, включаючи до свого складу такі параметри, як ставлення до свободи, визначеності людських дій, вчинків; місце релігійно-конфесійних уподобань у лицарсько-козацькому житті; громадська позиція людини за умов військового життя, побуту; лицарська гідність; ставлення до жінки; ставлення до Батьківщини; ставлення до війни.

1. Антонович В., Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа. С объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. – К., 1874–1875; 2. Березовський І.П., Родіна М.С., Хоменко В.Г. Героїчні пісні українського народу // Історичні пісні. – К., 1961; 3. Будівський П.О. Олекса Довбуш в історії, фольклорі та літературі: Проблема історичної та художньої правди. – К., 1999; 4. Веселовський А. Историческая поэтика. – М., 1989; 5. Грушевський М. Історія України-Руси. Козацькі часи до року 1625. – Т. VII. – К., 1995; 6. Дей О.І. Відгомони Коліївщини у фольклорі // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 5; 7. Каллаш В.В. Палий і Мазепа в народній поезії // Етнографическое обозрение. – 1899. – Кн. 2; 8. Кейда Ф.Ф. Український фольклор про гайдамаччину. – К., 1999; 9. Колесса Ф.М. Українські народні думи. – Львів, 1920; 10. Кулаковський В. Народ про гайдамацький рух // Народна творчість та етнографія. – 1967. – №2; 11. Марсове поле: Героїчна поезія на Україні X – першої половини XVII століть. – К., 1988; 12. Народ про Довбуша: Зб. фольклорних творів. – К., 1965; 13. Народ про Кармалюка: Зб. фольклорних творів. – К., 1961; 14. Народ про Кобилицю: Зб. фольклорних творів. – К., 1968; 15. Павлій П.Д. Героїчна поезія українського народу // Українські народні думи та історичні пісні. – К., 1955; 16. Сокол В. Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти. – Львів, 2003.

Надійшла до редколегії 27.09.10

Н. Янкова, канд. філол. наук

ФОЛЬКЛОРНІ ВИТОКИ ХУДОЖНЬОЇ БЕЛЕТРИСТИКИ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Проаналізовано принципи трансформації фольклорного матеріалу в белетристиці М. Грушевського, провідні ознаки синкретизму художньої образності літератури та фольклору в його творах, інтертекстуальні зв'язки фольклору та художньої прози письменника.

The article deals with the principles of folklore material transformation in the fiction by M. Hrushevskyi, leading features of syncretism of artistic imagery of literature and folklore in his works, intertextual connections of folklore and artistic prose of the writer are revealed.

Спроби осмислити історичну долю етносу, відчути глибинні зв'язки з минулим повсякчас викликають у вітчизняному письменстві активність щодо засвоєння усної народної творчості. Можна твердити, що звернення до усних поетичних традицій стало для нашої літератури певною мірою знаковим, особливо якщо йдеться про літературу кінця XIX – початку XX ст. Творчі пошуки цілої плеяди українських письменників цього періоду були спрямовані на розширення жанрово-стильового розмаїття українського письменства, створення унікальної ментальної візії України. До тих, кого надихав на новітні естетичні відкриття літературний процес межі століть, належить і М. Грушевський. Письменник творчо осмислив фольклорні тексти як один із "механізмів" розширення власного творчого потенціалу, першоджерела для морально-філософських і символічних узагальнень. Народна творчість у малій прозі М. Грушевського постає як система художніх засобів, що дають можливість віддзеркалювати дійсність в узагальнено-трансформованій формі. Відтак виникає потреба в поверненні до духовних витоків і людина приходить до відчуття зростаючої взаємозалежності й не-

розривного зв'язку з навколишнім світом, до усвідомлення генетичного єднання з народом, нацією, лише народна поезія з її дивовижною здатністю насичувати атмосферу соціуму енергією виявляється спроможною заповнити ту нішу, що утворюється в духовному бутті.

Однак питання взаємозв'язку та концептуальної близькості творів М. Грушевського й усної народної творчості переважно не розглядається дослідниками-літературознавцями, а праць, в яких би пропонувалося теоретичне осмислення естетичного новаторства письменника в цій царині. Це і визначає актуальність заявленої теми. Актуальними для сучасної науки про літературу залишаються й інші питання, які часткового порушуються в цій статті: філософсько-естетична трансформація творів усної народної творчості та індивідуального авторського бачення дійсності, питання естетики зображально-виражальних особливостей белетристики М. Грушевського.

Мета статті – проаналізувати та системно дослідити структурні особливості белетристики М. Грушевського під кутом зору взаємозв'язку з усною народною творчістю, їх образну організацію, стильову специфіку, інтертекстуальні зв'язки з фольклором.